

VODIČ ZA RODITELJE

I

**PREDSTAVNIKE NEVLADINIH
ORGANIZACIJA**

PRELIMINAR

Podgorica, 2017.

Izdavač:

Pedagoški centar Crne Gore - PCCG (www.pccg.me)

Autorke:

Prof. dr Nila Kapor Stanulović

Doc. dr Biljana Maslovarić

Lektura i korektura:

Pedagoški centar Crne Gore

Dizajn i grafika:

APprint

Tiraž:

60 primjeraka

Štampa:

APprint

Publikacija je pripremljena uz podršku Evropske unije. Sadržaj publikacije predstavlja isključivu odgovornost Pedagoškog centra Crne Gore (PCCG) i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

SADRŽAJ

1. Uvod
2. Psihomotorni i psihosocijalni razvoj djece i adolescenata
 - 2.1 Razvoj djeteta predškolskog uzrasta
 - 2.2 Razvoj djeteta školskog uzrasta
 - 2.3 Razvoj u pubertetu i adolescenciji
3. Razvoj partnerstva između porodice i obrazovne institucije

PREVIEW

1. Uvod

Razvoj ljudske jedinice jedan je vrlo složen, ali i zadivljujući proces. Od dvije malene, okom nevidljive reproduktivne ćelije nastaje ljudsko biće - organizam koji ima neograničene mogućnosti da misli, odlučuje, stvara i upravlja svijetom. Roditelji su neophodni i najvažniji u tom procesu razvoja, da omoguće, podrže i ostvare mogućnosti da se taj razvoj odvija na optimalni način.

Roditeljstvo je složen i veoma odgovoran posao za koji roditelji nijesu nigdje pripremani. Oni će naići na mnoge dileme i pitanja na koja neće znati najbolje odgovore, i biće nesigurni u svojim postupcima.

Publikacija koje je pred vama nastala je kao rezultat projekta „Obrazovanjem do socijalne inkluzije“ koji realizuju Pedagoški centar Crne Gore (PCCG), Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) i NVO Enfants uz podršku Evropske unije kroz Program prekogranične saradnje Crna Gora – Kosovo* 2011 – 2013. Partneri sa kosovske strane su Kosovski obrazovni centar i Centar zajednice – Bethany. Projekat ima za cilj da podstakne obrazovnu inkluziju djece iz romske, aškalijske i egipćanske zajednice (RAE) kroz poboljšanje institucionalnih praksi i obrazovnih usluga.

U tekstu koji slijedi, roditelji, i ostali koji žele, mogu da nađu odgovore na mnoge teme i nedoumice u toku procesa brige i njege djeteta na koje nailazi većina roditelja. Sastavljen je od dvije tematske cjeline: Psihomotorni i psihosocijalni razvoj djece i omladine i Razvoj partnerstva između porodice i obrazovne institucije. Vodič je kreiran sa željom da pruži praktične informacije kako raditi sa djecom u različitim periodima života i nivoima obrazovanja, ali i da ukaže kako da se osnaže dječije potrebe i razvojna pitanja/problemi u okviru školovanja.

Autorke

**Ovaj pojam ne preudicira stav o statusu Kosova i u skladu je sa Rezolucijom SBUN 1244 i mišljenjem MSP o kosovskoj Deklaraciji o nezavisnosti.*

2. Psihomotorni i psihosocijalni razvoj djece i adolescenata

Kad počinje razvoj?

Razvoj počinje sa momentom začeća i nastavlja se sve do kraja života. Najvažniji i najintenzivniji razvoj dešava se u ranom djetinjstvu.

Šta određuje tok razvoja?

Razvoj je određen i nasljednim i sredinskim uticajima. To znači da na mnoge aspekte razvoja ne možemo da utičemo ako su određeni nasljednim faktorima. Na mnoge aspekte razvoja naslijeđe utiče samo djelimično, i u tim slučajevima ljudi u dječijem okruženju i osobine sredine u kome dijete odrasta mogu značajno da utiču na razvoj, da ga modifikuju. Tu činjenicu treba svaki roditelj da iskoristi. U tome i jeste složenost i odgovornost roditelja pošto oni u najvećoj mjeri određuju uslove u kojima će da se odvija razvoj svoga djeteta.

Planiranje porodice

Jedan od uslova koji će da olakša (ili oteža) proces roditeljstva jeste i to da li je dijete željeno ili neželjeno. Trudnoća može biti neželjena ako je, na primjer, neplanirana, ali i da zatim postane željena i da se prihvati u toku tih devet mjeseci. I obrnuto, dešava se nažalost da je trudnoća i planirana i željena, ali da uslijed nekih nepredviđenih i nemilih događaja postane neželjena i da se rodi dijete koje je tad i teret za roditelje.

Planiranje porodice znači imati dijete/djecu kad su roditelji spremni i voljni da postanu roditelji, i u razmacima koji im najviše odgovaraju.

Optimalna situacija je da se dijete rodi u najpovoljnijem vremenu za oba roditelja. Poželjno je da djecu nemaju suviše mladi roditelji, da razmaci između dvije trudnoće ne budu kratki (da bi se organizam trudnice oporavio od prethodne trudnoće).

Razvoj bebe u toku trudnoće

Na dan rođenja dijete je već „staro“ devet mjeseci. Ono se intenzivno razvijalo i raslo. U tom periodu ono je stiglo do nivoa razvijenosti koji mu omogućava da nastavlja razvoj izvan majčinog tijela. Iako naizgled zaštićeno, dijete je ipak u toku tih devet mjeseci moglo da iskusi mnoge štetne uticaje. Sve ono čemu je majčin organizam bio izložen u toku trudnoće imalo je direktnog uticaja i na plod (preko pupčanika kojim iz krvotoka majke plod dobija ishranu). U toku trudnoće neophodno je da majka obrati posebnu pažnju na pravilnu ishranu i da izbjegava sve moguće štetne supstance kao što su lijekovi, alkohol, pušenje, droge, naporan fizički rad, jaki stresovi i sl.

Trudnoća nije bolest, trudnica treba da ostane aktivna i angažovana u svom privatnom i profesionalnom životu.

Šta dalje?

Pravilna ishrana novorodjenčeta treba da bude isključivo zasnovana na dojenju u prvih nekoliko mjeseci po rođenju. Postepeno dodavanje čvrste hrane treba da počne u drugoj polovini prve godine.

Prednosti dojenja

Svjetska zdravstvena organizacija i svi ljekari preporučuju da dijete treba da se hrani isključivo majčinim mlijekom do 6 mjeseci života, a uz dodavanje ostale hrane poželjno je da se dojenje održi do kraja druge godine života djeteta.

Prednosti dojenja su mnogobrojne:

- *za dijete*
 - majčino mlijeko obezbjeđuje zaštitu odojčeta od infekcija u prvim mjesecima života;
 - sastav majčnog mlijeka najbolje pospješuju razvoj i sazrijevanje djetetovog organizma;
 - zbog emocionalnog vezivanja koje se učvršćuje između

majke i bebe u toku dojenja, rjeđe su pojave zlostavljanja i zanemarivanja djeteta od strane majki.

- *za majke*

- žene koje doje imaju više energije,
- često dojenje odlaže ponovnu pojavu menstruacije i tako pomaže u zaštiti od sljedeće trudnoće. Tako se stvaraju prirodni razmaci između porođaja što pogoduje boljem oporavku žene i dobroj pripremi za sljedeću trudnoću;
- kod žena koje nisu dojile češća je pojava raka dojke i jajnika;
- hranjenje odojčeta oduzima manje vremena. Hranjenje noću i putovanja su udobnija i manje složena;
- majka proizvodi mlijeko čak i ako unosi kalorije u ograničenoj količini,
- prirodna ishrana donosi veliku uštedu porodičnom budžetu. Vještačka ishrana je skupa, priprema traži više vremena, smanjeni su troškovi medicinskih konsultacija i hospitalizacija odojčadi koja češće obolijevaju kad nisu prirodno hranjena putem dojenja.

2.1 Razvoj djeteta predškolskog uzrasta

Razvoj čulne osjetljivosti i opažanja

Odmah poslije rođenja sva čula odojčadi su sposobna za funkcionisanje (čulo mirisa, ukusa, dodira, bola, kinestetička osjetljivost - osjetljivost na promjene položaja svog tijela). Jedino čulo vida treba neko vrijeme da sazri. Odojče u prvih nekoliko nedjelja raspoznaje svjetlost od tame i postepeno stiče potpuno osjetljivost čula vida.

Odojče je zainteresovano za okolinu, reaguje na promjene oblika, boja, jačine svijetla.

Preporuke za podsticanje razvoja čulne osjetljivosti i zapažanja

- za dalji razvoj čulne osjetljivosti neophodna je bogata i stimulativna sredina u kojoj dijete boravi;
- odrasli treba da redovne aktivnosti oko djeteta i sa djetetom poprate riječima, gestovima, iskazivanjem zainteresovanosti za dijete, da mu usmjeravaju pažnju na predmete u okolini, da mijenjaju ton i način obraćanja djetetu;
- sredina u kojoj dijete boravi poželjno je da je bogata bojama, oblicima, prijatnim zvukovima, umirujućom muzikom;
- poželjno je prve igračke da proizvode zvukove, da mijenjaju boju i oblike, da pozivaju dijete na baratanje sa tim predmetima. Igračka koja ne pruža mogućnost promjene, oblika, zvuka nije dovoljno stimulativna za dijete;
- manipulacija predmetima i igračkama je veoma poželjna. Igračka ne mora da je skupa, niti da je po svojoj prirodi isključivo za igranje. Djetetu se mogu davati i obični predmeti koje koriste odrasli u domaćinstvu, ali koja su bezbjedna.

Igračke iz kućne radionice

Kao roditelji, mi smo bebini prvi učitelji. Djeca su istraživači i posao odraslih je da im stvore sredinu u kojoj će sticati iskustva i pruže im materijale koji će stimulirati njihov razvoj. Dakle, od djetetovog rođenja, roditelji, koristeći iskustva iz svakodnevnog života, promovišu učenje kroz igru. U tom smislu, igračke su stimulus u svijetu učenja, jer kada se igra, dijete uči. Igra je važna, a igračke kojima djeca danas stiču iskustva, imaju veliki uticaj na njih kada sutra postanu odrasli.

Generacijama unazad, ručno pravljenе igračke zabavljaju djecu i razvijaju njihovu maštu. One su bezbjedne, jeftine i divne. Da biste uspjeli u namjeri da sami napravite igračku, veoma često nije potrebno da imate određene vještine, alat ili materijale. Potrebna vam je samo ljubav i želja da usrećite dijete. Takođe, ne postoji pravo vrijeme kada biste trebali početi - nikada nije kasno, kao što nikada nije ni prerano (bebe obožavaju čak i najjednostavnije zvečke, dok će predškolci i osnovci uživati u pravljenju nji-

hovah omiljenih igračaka poput lutaka ili robota). Vrijeme koje provedete sa djetetom dok pravite igračku je dragocjeno. Što je dijete starije to ga možete više uključiti u kompletan proces - traženje ideje, dizajniranje, prikupljanje materijala... Sve ovo razvija njihovu kreativnost, radoznalost i inteligenciju, kao i vještine i sposobnosti. Vrlo brzo dijete može početi da kreira svoje igračke napravljene od stvari koje je pronašao u okruženju.

Planiranje je imperativ kada želite da napravite neku igračku, a veoma često će vam najbolje ideje i smjernice dati upravo vaše dijete. Kada god možete, koristite reciklirani materijal (ono što već imate kod kuće) ili materijale koje možete jeftino kupiti. Uvijek budite sigurni da su igračke koje ste napravili sigurne za dijete i da su napravljene od odgovarajućih materijala (posebno onu mlađu) i, bez obzira na to kakvu igračku da napravite, uvijek nadgledajte svoje dijete dok se njom igra.

IDEJE ZA RUČNO RAĐENE IGRAČKE

Šušlave vrećice - potreban materijal: ostaci tkanine, otprilike 40x40cm; manji komadići folije (npr. šušlava folija, folija za domaćinstvo ili najlon s balončićima napunjen vazduhom). Napravite vrećice od raznih vrsta materijala (ušijte) koje ćete ispuniti različitim vrstama folija. Dijete će dodirivati različite materijale koji proizvode različite zvukove.

Prsten s trakama - potreban materijal: drveni ili plastični prsten (veličine 5 do 8 cm), dvije trake od tkanine (dugačke otprilike 20cm). Od 1. do 3. mjeseca dijete se motivirše da hvata trakice. Svežite dvije trakice različite boje jednu pored druge za prsten. Dok dijete leži na leđima, držite prsten iznad djetetove glavice. Malo starija djeca vole nježnu „masažu“, jednostavno trakicama polako prelazite preko djetetovog tijela.

Čarobne bočice, glasne i tihe - potreban materijal: prazne plastične bočice (npr. od jogurta, osvježavajućih pića...); za glasno punjenje - razne kuglice, a za tiho - šareni papir. Od 5-6. mjeseca dijete samostalno proizvodi zvukove i s čuđenjem posmatra bešumne materijale. Od 10. mjeseca dijete može da postavlja duguljaste predmete jedan do drugog. Bočice napunite različitim materijalima: neke s više, neke s manje materijala. Prozirne bočice napunite perjem, kamenčićima ili kuglicama od papira. Starije dijete može da slaže bočice jednu do druge kao svojevrsnu pripremu za građenje kula. Savjet: prozirne bočice možete napuniti takođe vodom koju ste obojili jestivim bojama.

Razvoj motorike

Razvoj motorike ili razvoj kontrole nad mišićima veoma je značajan za djetetov i fizički i umni razvoj. Dijete savladava položaj sjedenja sa oko 6 mjeseci, uspravlja se sa oko 9 mjeseci i u većini slučajeva pravi prvi samostalni korak oko prvog rođendana. Uspravan položaj tijela omogućava bolji vizuelni pregled okoline, kretanje u prostoru razvija osjećanje slobode. Dijete sad može da dođe do predmeta koje dijete želi (čak i puzanje, a što djetetu treba da se dozvoli), omogućava samostalno stizanje do djelova prostorije koju dijete želi. Dijete sad više ne zavisi od drugih da mu dodaju ili da ga odnesu do pozicije koja mu je interesantna.

Veoma su poželjne igre koje podstiču dijete da se kreće (igre „hvatanja“, „sakrivanja“, „žmurke“).

Kontrola mišića ruke ima posebno važno mjesto u razvoju čovječanstva jer je finom kontrolom mišića šake postignuto preciznije baratanje alatima, a to je omogućilo čovjeku u istoriji da postigne visoke nivoe civilizacijskih visina. Isto se dešava i sa svakom jedinkom. Dijete koje je razvilo fino kontrolu mišića ruke može sad početi samostano da se hrani, da istražuje predmete, da otkriva sadržaje, da gradi kule od kocaka, da konstruiše, da počne važan proces upotrebe olovke, itd.

Igrom do pisanja

Ovladavanje vještinom pisanja je za dijete veoma važan korak u životu. Glavnu ulogu u tome ima fina motorika, čiji razvoj treba podsticati tokom čitavog djetinjstva, odnosno prije nego što dijete počne interesovanje za samu olovku.

Motoričke vještine - Za uspješan rast i razvoj svakog djeteta od velike važnosti je razvijanje njihovih motoričkih vještina. Veliku ulogu u tome ima igra kroz koju dijete razvija svoje vještine.

Kada se govori o motoričkim vještinama, treba razlikovati krupnu i finu motoriku. Krupna motorika je sposobnost produkcije pokreta ruku, nogu ili tijela sa određenom kontrolom. Igre na otvorenom, igre loptom, skakanje, plesanje, plivanje ili trčanje su aktivnosti koje podstiču razvoj krupne motorike kod djece. One takođe podstiču razvoj koordinacije, ravnoteže i istovremeno pomažu djetetu da razvije dobru percepciju svog tijela u prostoru. Fina motorika je sposobnost da se prave precizni sitni pokreti rukom uz zadržavanje dobre koordinacije između prstiju i oka. Fina motorika

se razvija sa uzrastom - od početnih nespretnih pokušaja djeteta da samostalno koristi kašiku, pokreti ruke, tj. šake, vremenom postaju precizniji, sve do momenta kada dijete može da uzme olovku i da je kontroliše, tako da uspijeva da napiše slova između dve linije! Fina motorika je od suštinskog značaja za pisanje što predstavlja dovoljan razlog da se obrati pažnja na razvijanje te vještine i kod kuće, mnogo prije polaska u školu.

Igre na ranom uzrastu - Počevši od druge godine, moguće je predlagati djeci brojne aktivnosti koje podstiču razvoj fine motorike. Evo nekih od njih: tijesto za modelovanje ili plastelin, nizanje perlica ili dugmića, provlačenje pertli kroz otvore, zakopčavanje-otkopčavanje dugmadi, sakupljanje sitnih predmeta ili iscjepkanih papirića, crtanje, bojenje, sjeckanje, lijepljenje, oblačenje malih lutaka... Ovakve aktivnosti treba da budu dio svakodnevnih igara djeteta jer doprinose jačanju mišića šake, njene spretnosti, razvijanju koordinacije oko-ruka, razvoju opažanja i koncentracije što je preduslov savladavanja vještine pisanja.

Emocionalni i socijalni razvoj

Rođenjem djetete donosi na svijet urođene sposobnosti za razvoj i doživljavanje mnoštva različitih emocija. Takođe, razvija se sa prirodnom zainteresovanošću za osobe u okruženju. Ove mogućnosti su osnova za kasniji bogati emocionalni i socijalni život. Tek u interakciji sa drugim ljudima, djetete postaje svjesno sebe, uči da se prilagođava drugima, da iskazuje svoje emocije.

Kroz proces emocionalnog i socijalnog razvoja razvija se ličnost djeteta.

Preporuke za jačanje emocionalno-socijalnog razvoja:

- svaku situaciju i svaki kontakt sa djetetom treba koristiti za uspostavljanje i razvoj emocionalnog kontakta (prilikom kupanja, hranjenja...). Svojim prisustvom, putem maženja, milovanja, svojim izrazom lica roditelj dalje razvija tu urođenu sposobnost za emocionalni život i život sa drugima;
- djetete je sposobno da po izrazu lica odraslih raspozna njihove emocije, i na taj način uči kako da se ponaša. Ono živo reaguje na podsticanje odraslih da i samo iskazuje svoje emocije. Bogatstvo i različitost izraza lica odraslih najbolji je stimulus za razvoj prepoznavanja emocija;
- u svim aktivnostima roditelj treba da bude partner djeteta, razumijevajući sve njegove gestove, pokrete, riječi, verbalne i neverbalne signale i postupajući na pravi način i u pravo vrijeme;
- socio-emotivni odnosi su odraz atmosfere u porodici, ali im osnovni ton daje ponašanje roditelja, njihovi postupci, reakcije, glas, izgled;
- U svim aktivnostima značajno je da postoji saglasnost i dosljednost postupaka između roditelja, kao i drugih odraslih koji se bave djecom, a potom da saradnja sa djetetom bude ujednačena, smirena, dosljedna i prilagođena djetetu;

- sukobe među djecom ovog uzrasta treba prepustiti samoj djeci da rješavaju: odrasli mogu da se umiješaju samo ako je neko dijete ozbiljnije ugroženo.

Razvoj saznavnih funkcija

- Intelektualne aktivnosti

Razvoj inteligencije je osnov za učenje i za razvoj govora. U prvim mjesecima još se ne ispoljava inteligencija djeteta u pravom smislu. Začeci inteligencije pojavljuju se u obliku ponašanja pomoću kojih dijete nastoji da izazove događaj koji želi (na primjer kada plačem doziva odrasle) i u zavisnosti od podrške odraslog ta ponašanja se ili gube ili se javljaju učestalije. To otvara bezbroj mogućnosti za oblikovanja ponašanja djeteta koje odrasli treba da prepoznaju i iskoriste.

Podsticanje intelektualnih funkcija

- prve tri godine djetetovog života su bitne za razvoj saznavnih funkcija. Neophodna je bogata i stalna stimulacija djeteta od strane odraslih. To znači da dijete neprestano u toku budnog perioda treba da se izlaže različitim stimulusima;
- u prvoj godini života dijete se može podsticati na više načina: upražnjavanjem prigodnih motornih radnji; igrama ponavljanja poznatih radnji i utisaka, istraživanjem novih predmeta, stalnim unošenjem izmjena u njegovoj okolini;
- u drugoj godini života, nova iskustva se stiču na osnovu složenijih oblika učenja (klasičnog i operantnog /instrumentalnog) uslovljavanja;
- sve vrste igara su vrlo podsticajne za razvoj inteligencije: igre istraživanja sa predmetima u kojima dijete istražu-

je osobine tog predmeta; igre skrivanja, kombinovanja predmeta... Korisne su i aktivnosti u kojima se koristi neko oruđe za dostizanje cilja. Djeci su interesantne sve aktivnosti u kojima postoji veza između uzroka i posljedice: pritiskom prekidača pali se svijetlo... Djeci u tim aktivnostima ne trebaju nuditi gotova rješenja, već ih treba podsticati da sama tragaju za rješenjima;

- izuzetno su značajne zajedničke aktivnosti odraslog i djeteta. U tim zajedničkim aktivnostima dijete će da imitira odraslog, i to je jedan od izvora novina u ponašanju djeteta;
- istraživanje predmeta i okoline podstiče djetetov intelektualni razvoj;
- sposobnost djeteta da koristi riječi i znakove treba podsticati igrama imenovanja predmeta i slika.

U trećoj godini života pojavljuju se mogućnosti za nove oblike učenja. Asocijativno učenje, to jest povezivanje naziva predmeta i imena osoba, ima veliku ulogu u učenju novih riječi. Učenje putem posmatranja, koje se posebno ispoljava u igrama predstavljanja u kojima djeca imitiraju pojedina ponašanja i osobe iz svoje okoline, podstiče novi oblik mišljenja koji se oslanja na predstave, znakove i riječi. Pri kraju ovog perioda pojavljuju se početni oblici identifikacije (poistovećenje, igranje uloge neke osobe u igri, „igre mame i tate“, „kod ljekara“). Ovo su vodeći oblici učenja za socijalna, emocionalna i govorna ponašanja.

- direktno verbalno podučavanje djeteta u vidu verbalnih naloga, uputstava i zabrana je povremeno moguće, ali još uvijek vrlo neefikasno;
- istraživanje predmeta ima svoju vrijednost za podsticanje intelektualnog razvoja. To važi i za aktivnosti kombinovanja predmeta: uvlačenjem predmeta različite veličine jednu u drugu, igre sa pijeskom, ređanje kockica, slagalica...
- sve aktivnosti upotrebe oruđa privlačne su i podsticajne za djecu ovog uzrasta. Novine su što dijete sada može, kada na primjer ima više ponuđenih rješenja, da pronade ono pravo;
- zadaci upoređivanja predmeta su interesantni i podsticajni;
- za podsticanje sposobnosti koje se služe predstavama, znacima i riječima mogu se organizovati različite aktivnosti: kombinovanje predmeta, upotreba oruđa i igre slagalica;
- u toku svakodnevnih razgovora sa djetetom bogati se njihov rječnik, kojim se imenuju i grupe predmeta ili izdvojenici svojstva pojedinih predmeta, ili se iskazuju odnosi među predmetima.

- Razvoj govora

U 3-4. mjesecu počinje vokalizacija, odnosno izgovaranje određenih samoglasnika ili suglasnika, a od 6-8. mjeseca počinje udvajanje glasova (ma-ma...). U uzrastu 8-12. mjeseci dijete počinje da razumije govor. Veoma je važno da se govor pojavi uz određene postupke i situacije koje dijete razumije, tako da bi moglo da ih dovede u vezu.

Prva riječ se kod većine djece pojavljuje oko prvog rođendana. Prva riječ je skup glasova kojima dijete imenuje neki predmet ili osobu, a ne mora da je pravilno izgovorena. U daljem razvoju povećava se broj riječi, a zatim se pojavljuju prve rečenice.

Veoma je važno da svaku aktivnost roditelj popratni sa govorom, da poveže radnje sa riječima da bi dijete moglo lakše da prepozna značenja riječi.

Preporuke za podsticanje razvoja govora:

- uspostavljanje govora i komunikacije se ostvaruje pomoću opšteg dobrog kontakta sa djetetom;
- u prvim mjesecima života dijete ima pokušaje vokalizacije. Ove pokušaje treba pratiti, reagovati na njih i uzvraćati govorom i imitiranjem onoga što je dijete izgovorilo;
- razvijanje komunikacije pomoću neverbalnih emocionalnih sredstava (osmijeh, dodir, gestikulacija...) predstavlja pripremu djeteta za kasniji razvoj govora. Iako u prvim mjesecima života dijete ne razumije govor, sve aktivnosti njege treba pratiti govorom;
- u uzrastu 8-12. mjeseci nov oblik neverbalne komunikacije je komunikacija u toku zajedničkih aktivnosti. Komunikacija se izvodi pomoću samih radnji: odrasli izvedu jednu radnju, na primjer uzmu cipelu, a dijete izvede drugu radnju (pruži nogu). To sada nije samo automats-

ka radnja, već određen vid komunikacije - dijete počinje da razumije tek započetu radnju, radnje se postepeno pretvaraju u gestove, što se na kraju pretvara u jednu vrstu govora pomoću radnji i gestova. Ovakva praksa ima odlučujuću ulogu u razvoju razumijevanja i aktivne upotrebe govora. Odrasli u sve ove komunikacije uključuju i govor, tako da dijete može da odgonetne šta izgovorene riječi znače. To je razlog zašto sve što se radi treba da bude praćeno jasnim iskazom i govorom;

- pri kraju ovog uzrasta, kada dijete ima sposobnosti da razumije imenovanje, treba razgovarati sa djetetom i razgovjetno imenovati određene predmete ili osobe;
- dijete razvija spontane govorne igre koje treba podržati. Dijete je i dalje vrlo prijemljivo za emocionalni govor, komunikaciju putem razmijenjivanja emocionalnih znakova (maženja, milovanja).

U drugoj i trećoj godini dolazi do značajnih promjena u razvoju govora i neverbalnih sredstava komunikacije. Odrasli treba da prepoznaju ove promjene i da odgovore na pravi način.

- sam govor je u začetku, i treba ga podsticati tako što treba da bude tijesno povezan sa situacijom u kojoj se govori, i da bude upleten u tok aktivnosti djeteta ili zajedničkih aktivnosti;
- govor odraslih treba prilagoditi mogućnostima djeteta: predmete treba više puta imenovati, rečenica mora da bude kratka, jasna i povezana sa značenjem, treba pratiti reakciju djeteta i vidjeti da li je shvatilo;
- vokalizaciju, „ugovor osjećanja”, govor pomoću radnji, gestova i imitacija treba razumjeti i podržati;
- dječje govorne igre ovog uzrasta su „čavrljanja” -

veselo brbljanje koje nalikuje na govor, ali nema pravog značenja. Ove igre su pravo zadovoljstvo za dijete, i treba ih podsticati, najbolje putem međusobnog imitiranja;

- naziv predmeta i značenje rečenica dijete će razumjeti ako govor prati one aktivnosti u kojima dijete i samo aktivno učestvuje;
- bogaćenje rječnika se razvija povremenim traženjem od djeteta da imenu je na sebi ili slici djelove tijela, da imenuje slike koje mu prikazujemo;
- bogaćenju značenja doprinosi igre parova riječi suprotnog po značenju (otvoreno-zatvoreno, veliko-malo...);
- razumijevanju rečenica doprinosi verbalizovanje jednostavnih radnji koje dijete vidi „djevojčica/dječak baca lop-tu“... Korisne su i igre davanja naloga;
- aktivna upotreba govora razvija se u spontanim razgorima između djeteta i odraslog. Djecu treba podsticati da ispričaju ono što im se dogodilo;
- jezičke igre same djece razvijaju se u vidu glasovnih igara, u vidu ponavljanja nekih riječi i slogova.

Prvi dani u vrtiću

Period privikavanja djeteta na kolektiv težak je kako za dijete, tako i za roditelja i učitelja. Zahtijeva uzajamno razumijevanje, podršku i saradnju.

Strpljenje i razumijevanje – Roditelji moraju pripremiti dijete za kolektiv. Poželjno je da ga/je odvedu da vidi vrtić, pričaju mu/joj šta se tamo radi bez zastrašivanja ili pretjeranog uljepšavanja. Dobro je ako može da sazna iskustva drugog djeteta koje već ide u vrtić. Postepeno prilagodite ritam spavanja i obroka onom koji ga/je očekuje. Jako je važno da pred djetetom izražavate pozitivno

mišljenje o vrtiću i da svoje dileme i strahove ne pokazujete pred njim/njom. Zajedno sa djetetom možete pripremiti neophodne stvari za vrtić. Imajte dosta strpljenja i kada plače, i kada bezbroj puta pita zašto mora da ide, i kada ćete doći po njega. Odgovorite mu/joj uvijek tačno, strogo se pridržavajte dogovora, dođite po dijete na vrijeme. Svako kršenje dogovora može značajno poljuljati povjerenje u vas i otežati proces adaptacije.

Odvajanje i povjerenje - Kada dijete prvi put dođe u nov kolektiv, može mu biti potrebno nekoliko nedjelja da se prilagodi. Ovo posebno važi za onu djecu koja se nisu odvajala od porodice ili su imala iskustvo nestabilnosti u svom životu. Djetetu je potrebna pomoć: pošto djeca uče kroz svoje iskustvo, veliki dio ovog problema može biti riješen tako što ćemo dati vremena djetetu da vidi i shvati da je vrtić sigurno i zabavno mjesto. Ponudite djetetu da donese od kuće nešto svoje, svoju igračku ili knjižicu.

Važnost porodice i igre za djecu predškolskog uzrasta

U najburnijem periodu rasta i razvoja, ranom djetinjstvu, najuspješnije se formiraju pojmovne strukture, kognitivni stil i interesovanja potrebna za učenje. Na osnovu iskustava koja se tada steknu, grade se i mnoga kasnija saznanja. Imajući ovo u vidu, djeci treba pružiti podsticaje i usmjerenja, stvarati povoljne uslove za razvoj interesa i sklonosti putem obezbjeđivanja različitih iskustava u posebno pripremljenim vaspitno-obrazovnim situacijama.

Jedna od najvažnijih postavki koje se odnose na vaspitanje djece ovog uzrasta je podsticaj „prirodnog“ razvoja djece kroz igru. Samostalna igra zapravo može biti najproduktivniji

period za učenje u toku dana djeteta - djeca u igri eksperimentišu, postavljaju i rješavaju probleme na specifičan, svrsishodan i sebi svojstven način. Dok se igra, dijete stiče iskustva, otkriva, uči i stvara. Kada je u pitanju učenje, mala djeca upijaju kao sunderi, bez obzira da li se penju po nečemu ili slažu slagalicu na podu dnevne sobe. Još jedna važna vještina koju djeca uče kroz spontanu igru je i učenje da sami sebi zaokupe vrijeme. Ali, za igru je neophodno slobodno vrijeme.

Uvijek stavite porodicu na prvo mjesto - Od najranijeg doba, djeca imaju potrebu da provode vrijeme u igri i drugim aktivnostima sa svojim roditeljima čime se razvija povjerenje, bliskost, ljubav, povezanost i podrška koja je važna u osamostaljivanju i odrastanju djeteta. Ipak, suština kvalitetno provedenog vremena sa svojim djetetom nije *koliko*, već *kako* provodimo vrijeme sa njim. Poželjno je da svakoga dana pokušamo odvojiti barem pola sata za svoje dijete i porazgovaramo sa njim. Možda ćete u razgovoru uspjeti da uključite jedni druge u neke svoje aktivnosti: dok širite veš, odigrate neku društvenu igru, napravite zajedno večeru, čitate bajke...

Omogućite djetetu vrijeme da se igra sa svojim vršnjacima - Djetetu sličnog uzrasta možete ostaviti da se igraju i zabavljaju sa minimalnim nadzorom ili vođenjem od strane odrasle osobe (naučiti ih osnovnim društvenim pravilima prije nego što igra počne - uzdržavanje od udaranja, guranja ili ujedanja, kao i značaj dijeljenja i čekanja na svoj red).

Imajte barem jedan zajednički (porodični) obrok dnevno - Porodični obrok nije samo običan obrok, već predstavlja porodicu okupljenu oko stola, osjećaj pripadnosti, topline, ljubavi. Zaposlenim roditeljima je veoma teško da njeguju tradiciju porodičnog ručka. Ipak, ako je zbog vremenskog ograničenja nemoguće da ručate zajedno, neka to bude večera. Ne zaboravite, vi postavljate pravila koja vaša djeca sasvim nesvjesno upijaju, jer ono što nauče od vas, njegovaće tokom svog života i kasnije sa svojom djecom.

Šta budući prvaci treba da znaju pre škole?

Budući prvaci se tokom aprila svake godine upisuju u školu. Kako će proteći prvi susret sa školom, da li je dijete spremno, da li ste kao roditelji uradili dovoljno, šta to budući đak prvak treba da zna prije polaska u školu - samo su neka od pitanja koja muče roditelje.

Upis u školu - testiranje

Nakon sistematskih pregleda, koje obavljaju izabrani pedijatri u domovima zdravlja, djecu očekuje i testiranje u školi. Često, testiranje koje sprovode pedagog ili psiholog, stvara veću tremu roditeljima nego djeci. Roditelje brine kakve će rezultate ostvariti dijete tako da, na žalost, vrlo često svoju strepnju i brigu prenose na dijete. U tom smislu, važno je znati da nije potrebno dijete pripremati za testiranje jer se od njih ne očekuje da znaju odgovore na sva pitanja, niti da riješe sve „zadatke“. Ono što vi kao roditelji možete i treba da uradite, jeste da dijete pripremite za ono što ga očekuje. Upoznajte dijete sa onim što će se desiti tokom boravka u školi, objasnite mu da ćete tamo otići zajedno, zatim ćete neko vrijeme provesti u razgovoru sa stručnim saradnikom, nakon čega ćete vi sačekati ispred kancelarije, a da će ono ostati samo sa pedagogom i/ili psihologom - tada se od djeteta očekuje da odgovara na određena pitanja, rješava zadatke, možda izrecituje pjesmicu, nešto nacрта.

Pošto je upis u osnovnu školu važno iskustvo kojim počinje novo razdoblje u životu mališana, pridajte mu značaj i napravite od toga veliki događaj u porodici. Obucite se lijepo, dotjerajte i sebe i dijete. Nakon testiranja, odvedite dijete na kolač, sladoled, pripremite njegovo/njeno omiljeno jelo...

Igrajte se s djetetom!

Tipična situacija za školu je ona u kojoj djeca rade po zadatku u trenutku kada to odgovara odraslom, a ne djetetu, i to tempom koji takođe ne mora da odgovara djetetu. Sve to zahtijeva odlaganje svojih potreba, koncentraciju, pažnju, pamćenje, rad

po nalogu. Zato je važno pripremiti ih na uslove koji ih očekuju u školi. A najbolja priprema za školu je bogato razvijena mašta na koju će dijete moći da se oslanja čitavog života i igra u kojoj je ono zaposleno, razvija svoje osjećaje i stiče potrebne vještine.

Iz tog razloga, uz uvažavanje njihovih interesovanja i potreba, stvarajte djeci uslove za igru i igranje jer ćete time napraviti podsticajnu sredinu u kojoj će razviti radoznalost i nova interesovanja. Trudite se da im svakoga dana obogaćujete životno iskustvo o stvarima, ljudima, životinjama, svemu onome što ih okružuje. Upoznajte ih sa novim igrama i pravilima, učite ih kako da poštuju pravila, sačekaju svoj red i saraduju sa drugima u igri. Igrajte se zajedno sa djecom. Podržavajte uvođenje novih ideja u igru i proširivanje sadržaja igranja. Ne pokazujte im kako da nacrtaju kuću ili dinosaurusu, dopustite im da to sami urade. Podstičite svaki oblik inventivnosti i stvaralaštva koju vaše dijete pokaže jer ćete tako najbolje pomoći razvoju njegove mašte.

Pomozite im da vježbaju pažnju tako što ćete dijete usredsređivati na neku aktivnost koristeći objašnjenja, opise, pa čak i biti glumci ako zatreba! Za svaku „dosadnu i tešku“ aktivnost, uvijek je moguće izmisliti neku priču zbog koje će sve izgledati zanimljivije i jednostavnije za uraditi. Inače, pažnju djeteta u ovom uzrastu, dok usvaja nešto novo, možete da održite najviše 10 do 15 minuta.

Čitanje i pisanje

Pitate se da li dijete treba da zna da čita i piše, ili će to naučiti u školi? Pravo pitanje je da li je djetetov govorni razvoj na potrebnom nivou za usvajanje pismenosti. Djeca treba da znaju da koriste jezik kako bi opisali svoje iskustvo, da govore o događajima koji će se desiti u budućnosti i o onima koji su se već desili. Možete im pomoći tako što ćete im dati priliku da učestvuju u komunikaciji i iznose svoje mišljenje. Čitajte im priče i zajednički razgovarajte o pročitanoj - u toku čitanja napravite pauzu i dajte im mogućnost da pričaju o tome kako se junaci osjećaju, šta žele da urade, da predviđaju kako će se

priča završiti... Izuzetno su korisne igre sa glasovima i riječima:

- „Nađi riječ na slovo, na slovo“ (sjetiti se niza riječi koje počinju na određeno slovo ili koje se završavaju istim glasom),
- „Izbroj koliko glasova ima u riječi“,
- „Šta čuješ kada kažem *sto-li-ca?*“,
- „Koja je riječ duža, a koja kraća?“,
- „Pronađi riječi koje se rimuju“.

Takođe, bilo bi dobro da je dijete već steklo određeno iskustvo u crtanju jer će mu to pomoći da se kasnije lakše izražava uz pomoć olovke i pri pisanju pošto obje vještine razvijaju i zahtijevaju fine motoričke sposobnosti. A one su, opet, u tijesnoj vezi sa razvojem sposobnosti govora. Zato, dajte djetetu olovku/bojicu u ruke, neka precrtava zadate likove, podsjećajte ga na korišćenje papira od gore na dolje i sa lijeva na desno, kao i da dovršava svoje crteže.

Igre prstima vježbaju koordinaciju i finu motoriku obje ruke, i na prvi pogled su jednostavne, ali one razvijaju najrazličitije oblike pažnje i koncentracije, povećavaju osjetljivost naših očiju i kože. Naučite dijete kako da igra „Kolariću-paniću“, igrajte se sjenkama i naučite ih da naprave psa, pticu, slona, labuda... Dajte im da sjeckaju makazama, prave i vajaju razne oblike, origami, tangram, nižu perle... Sve ove aktivnosti su odlična vježba motorike šake.

Možete zajedno napraviti bukvar – na prazne papire koje ćete kasnije spojiti, zajedno sa djetetom zalijepite jedno od slova azbuke, a zatim dajte djetetu zadatak da reže slike iz časopisa koji predstavljaju predmete koji počinju na to slovo, a zatim da ih lijepi na pa-

pire. Igra koju uvijek možete igrati i ne zahtijeva nikakva sredstva jeste prepoznavanje slova u natpisima iznad prodavnica, na posterima itd.

Brojevi

Dijete uzrasta od šest do sedam godina trebalo bi da zna da broji do 20, da prepozna simbole brojeva i da zna da ih poveže sa količinom. Zato, pođite sa djetetom na pijacu, tražite dve jabuke, tri kruške, jer ćete mu tako pružiti mogućnost da shvati pojam broja i uvidi da broj nije cifra. Pravite svakoga dana određeni broj, od različitih materijala (poput tijesta, starih novina, žice i sl.), zatim broj stavite na vidljivo mjesto u kući i cijelog dana tražite i ponavljajte taj broj: brojite automobile na putu do vrtića, igrate se sa toliko kockica, toliko puta se poljubite, tražite da sakupi taj broj igračaka... Kad god se ukaže prilika, pokazujte mu brojeve koji su svuda oko nas.

Kako bi dijete znalo da poređa objekte po veličini, uporedilo i razvrstalo ih (odnos veći – manji; razvrstati ih po boji ili obliku, težini, dužini), kad god imate prilike, posebno u kuhinji koristeći zrna pirinča, pasulja i graška, igrajte se razvrstavanja, sabiranja i oduzimanja, mjerenja. Možete mjeriti stvari u kući uz pomoć metra i zapisivati mjere, puniti i prazniti čaše, mjeriti namirnice potrebne za spremanje palačinki...

Razvijte pravilan pristup školi

I na kraju najvažnije: razvijajte pozitivne stavove djeteta prema školi i učitelju/ici. Nemojte im govoriti: „Vidjećeš ti kada kreneš u školu, tada će...“ ili „Igraj se sada dok možeš, kad kreneš u školu neće više biti vremena za igru!“. Ne plašite ih školom, niti učiteljem/icom, jer škola nije samo mjesto na kojem se uči, u školi će se i igrati i družiti. Pričajte im o školi kao o mjestu na kome će puno naučiti, postati pametnije, raditi interesantne stvari koje će im učitelji pomoći da nauče. Razgovarajte sa djetetom o tome kako je vama bilo u školi, sa radošću pričajte o nekim događajima koji su vam se desili ili nekim detaljima iz vremena kada ste se vi upisali u osnovnu školu.

Strah od prvog dana u osnovnoj školi

Polazak u prvi razred osnovne škole vrlo je značajan doživljaj u životu djeteta, ali i njegovih roditelja. Takođe, od djetetovog prvog utiska o školi može da zavisi uspješnost njegovog cijelog daljeg školovanja, tako da se ovaj momenat može smatrati i presudnim za njegov život. Bez obzira da li je dijete već pohađalo vrtić, početak formalnog školovanja je novo iskustvo i, kao i svaka promjena u životu, osim što sa sobom nosi radost, može biti jako stresna za djecu. Mnoga djeca jedva čekaju polazak u prvi razred i toliko su uzbuđena da često pričaju o školi, jedva čekaju da nauče da čitaju i pišu. Ipak, mogu biti i zabrinuti - hoće li se roditelji vratiti po njih, nervozni - jer su među nepoznatima i razmišljaju sa kim će se igrati, uplašeni od odlaska na nepoznato mjesto – da li će se izgubiti ili hoće li sami naći put do kuće, ali i uplašeni da se neće uklopiti u novu sredinu jer, na primjer, ne znaju da čitaju. S druge strane, i roditelji brinu: da li su dobro vaspitali i pripremili dijete za školu, da li će plakati kada ih ostave, da li će biti bezbjedni, da li će postići dobre rezultate...

Količina stresa i vrijeme koje je potrebno da se dijete prilagodi u novoj sredini može se smanjiti ako roditelji adekvatno pripreme dijete i saraduju sa učiteljom/icom dok dijete samo ne poželi da dolazi u taj kolektiv. Ipak, postoji veliki broj praktičnih stvari koje će pomoći da pripremite dijete kako biste im olakšali ovu promjenu i proces prilagođavanja.

Razgovarajte sa djetetom o školi.

Dijete može biti uplašeno od onoga što će se desiti prvog dana u školi. Pomozite mu da otkloni strahove kroz razgovor: objasnite mu gdje ćete ići, šta će raditi i koliko dugo će se zadržati u školi; kažite im da ćete biti tamo kada ih otpratite i da ćete ih sačekati kada se škola završi. Ne zanemarujte strahove vašeg djeteta – stvari koje se nama čine očiglednim ili smiješnim mogu biti teška prepreka za šestogodišnjake.

Otkrijte šta dijete očekuje od škole, zašto misli da je škola važna, objasnite zašto vi to mislite. Podijelite sa djetetom neka vaša dobra iskustva o školi ili mu pokažite kako može praktično iskoristiti ono što će učiti u školi. Pričajte o tome šta će dijete raditi u školi: opišite aktivnosti, razgovarajte o tome zašto su one važne, naglasite one stvari za koje znate da će

uživati u njima. Imajte dosta strpljenja da odgovarate na njihova brojna pitanja. Pričajte o svrsi testiranja i ocjena – dijete morate upoznati sa činjenicom da će ga u školi ocjenjivati i upoređivati s drugom djecom, ali da kakve god rezultate bude postizalo, to neće uticati na vašu ljubav prema njemu. Upoređujte ga povremeno s drugom djecom, na primjer u odnosu na težinu ili visinu, ali mu uvijek dajte do znanja da njega volite najviše.

Odvedite dijete u školu.

Prošetajte do škole, uđite i šetajte hodnicima, pogledajte gdje će biti djetetova učionica, pronađite toalet, igrajte se na igralištu... Pričajte o tome što ste vidjeli. Uvježbajte s djetetom put do škole: nacrtajte mapu puta do škole i sliku škole. Naučite dijete da zna adresu stanovanja, gdje mu roditelji rade i njihove brojeve telefona.

Pomozite djetetu da razvije praktične vještine.

Ukoliko djetetu pomognete da izgradi samopouzdanje i stekne pravu predstavu o tome kakva je škola i šta ga očekuje, ono će manje biti pod stresom od takvih aktivnosti. One mogu biti:

- igre koje uključuju čekanje na red, poštovanje pravila ili da govore ispred grupe,
- igra sa djecom koja su sličnog uzrasta radi razvijanja socijalnih vještina,
- čitanje knjige o polasku u školu,
- crtanje i slikanje koje uključuje sjedenje na jednom mjestu na određeni, ali kratki, period vremena.

Ne zaboravite da ove aktivnosti trebaju biti zabavne i da je važno da ne prisiljavate dijete da učestvuje u njima.

Na vrijeme i u dobroj atmosferi izvršite tehničke pripreme.

Zajedno sa djetetom možete pripremiti neophodan pribor i odjeću za školu – napravite zajedno naljepnice za sveske i upisujte ime na sves-

kama i knjigama. Odredite djetetu prostor za rad i učenje na kome će moći, uvijek u isto vrijeme, u miru učiti i pisati svoje domaće zadatke. Važno je da dijete doživi taj prostor kao svoj i da na njemu nema puno sadržaja koji će mu odvlačiti pažnju.

Ipak, vaše obaveze se ne završavaju kada se dijete krene u prvi razred. Djetetu će svake godine biti neophodna priprema jer im je potrebno da znaju šta će se od njih očekivati u školi. Iz tog razloga, upoznajte se sa školskim programom i tim šta će se od vas kao od roditelja očekivati jer vam to može smanjiti brige i stresove, a istovremeno ćete i djetetu biti od pomoći. Ne zaboravite da će im tokog cijelog njihovog školovanja trebati vaš entuzijazam i interes za obrazovanje, i ono najvažnije, da vjerujete u njihovu sposobnost za učenje.

2.2 Razvoj djeteta školskog uzrasta

Polazak u školu djeteta predstavlja veliku prekretnicu u životu tog djeteta. Fizički i motorni razvoj nastavlja se u pravcu sve veće snage i spretnosti. Najveće promjene nastaju na planu emocionalnog i socijalnog razvoja. Od djeteta se očekuje da prihvati odvajanje od porodične sredine i zaštite članova porodice. Očekuje se da prihvati svoje obaveze, da ih samostalno obavlja i uspostavlja dobre odnose sa vršnjacima. Roditelj treba da omogući djetetu vrijeme i mjesto da te svoje obaveze ispuni. Učešće u uzrastu prilagođenim poslovima u porodici je poželjno. Roditelj je i dalje glavni agent socijalizacije djeteta, treba da služi kao model za sva ponašanja.

Roditelji i škola

Saradnja sa školom će pomoći i roditelju i djetetu. Roditelj će da stekne sveobuhvatni, kontinuirani i kvalitetni uvid u razvoj svog djeteta. Dijete će da osjeti roditeljsko prisustvo i brigu, komunikacija između roditelja i djeteta će da se održi na jednom kvalitetnom nivou, što će da bude jako važno u periodu puberteta i adolescencije.

Pomoć od strane roditelja u izradi domaćih zadataka i ostalih školskih obaveza treba da je limitirana. Školske obaveze su zadatak djeteta, a ne roditelja. Učenje, razvijanje i praktikovanje socijalnih vještina je veoma važan zadatak za dijete u ovom periodu.

Dijete stiče socijalne vještine kroz intenzivnije kontakte sa vršnjacima u školi i uz pomoć učiteljice/učitelja. Ove vještine biće osnova za kasniji život odraslog u društvu, na radnom mjestu, u partnerskim odnosima.

Igrom do pisanja - U ovom periodu može se nastaviti sa svim igrama koje doprinose razvijanju mišića šake - dajte djetetu tanju žicu da je savije i napravi nakit, da vezuje čvorove od kanapa različite debljine, da sjekca, lijepi, mijesi, da pravi figurice od papira i sl.

Da bi dijete naučilo da pravilno drži olovku i steklo sigurnost u povlačenju linija, treba mu omogućiti rad pomoću lenjira i šablona različitih oblika. Neka povlači linije različitih dužina, boja, paralelne, ukrštene, isprekidane i sl. Neka napravi crtež spajanjem zadatih tačaka. Započnite crtanje talasa, a ono neka nastavi! Pokušajte da nacrtate opruge različitih dužina, puža sa velikom kućicom.

Uz zahtjev da „bude uredno“, da ne prelazi zadatu liniju, dijete će dopuniti crtež kiše, grane od jelke, prugu, šare na „čarobnom“ ćilimu, šare na vazi...

Na kraju, predložimo elemente slova, tj. vježbe pomoću kojih će se dječiji slobodni pokreti po papiru uvesti u prostor linijature. Upoznajte dijete sa elementima štampanih i pisanih slova, neka ih ispiše po uzoru na one koje ste mu zadali, trudeći se da bude što preciznije (oblik, veličina i razmak zadatih elemenata).

Vremenom, pokreti ruke djeteta biće sve sigurniji. Uz vašu pomoć, pravilno će držati olovku u pokušaju da vam napiše neku poruku, čestitku za rođendan...

O vaspitanju

Precizno utvrđena pravila u postupanju sa djecom ne postoje - mijenjaju se zavisno od uzrasta, navika, osobenosti djeteta, njegovog razvoja, zdravstvenog stanja... Odnos djeteta-odrasli je u centru vaspitanja djece. Odrasli treba prema djetetu da se odnose kao prema biću koje osjeća, opaža, razumije, stiže iskustva. Dijete signalizira svoje potrebe i uči da komunicira sa okolinom. Zadatak odraslih je da razumiju upućene signale i da odgovore na njih. Povoljna emocionalno-socijalna klima u porodici pruža izuzetno dragocenu emocionalnu sigurnost, neophodnu za dalji razvoj. U procesu vaspitanja najvažnije je da se roditelji (i ostali koji se brinu o djetetu) pridržavaju načela dosljednosti i načela fleksibilnosti. Načelo dosljednosti podrazumijeva da se jednom uvedeno pravilo ponašanja, zahtev ili dogovor dosljedno poštuje, da odrasli ne mijenja svoj stav. Ako se ne pridržava načela dosljednosti onda će dijete da bude zbunjeno promjenama onoga što se od njega očekuje i neće se postići željeni vaspitni cilj.

Načelo fleksibilnosti podrazumijeva da odrasli moraju da vode računa o promjenama koje nastaju kod djeteta i u njegovom okruženju i da svoje vaspitne zahteve prilagođavaju tim promjenama.

U učenju socijalnog ponašanja treba izbjegavati metode kažnjavanja i prisile, nervoze, grdnje djeteta. Umjesto toga, prednost se daje pozitivnim metodama podsticanja, pokazivanju zainteresovanosti, ali ne prenaplašene. Ispoljavanje bijesa i kažnjavanje može kod djeteta da stvori snažno osjećanje straha i strepnje, nesigurnosti, može se formirati osjećaj krivice, stida i bespomoćnosti. Znaci koji ukazuju na ove poremećaje su: poremećaj sna, hranjenja, noćni strahovi, lošija kontrola pražnjenja.

Ako odrasli djeluju pozitivno, daju mu dobre uzore ponašanja koje ono ponavlja u svojim imitacijama i identifikacijama. Ako zabrane iskazuju na smiren, ali kategoričan način, ako su usmjereni na pozitivna djetetova dostignuća i više hvale ono što treba nego što kažnjavaju ono što ne valja, dijete će biti snažno potpomognuto u učenju socijalnog ponašanja.

Kažnjavanje

Istraživanja pokazuju da je fizičko kažnjavanje djece učestalo (prema UNICEF-ovom globalnom izvještaju „Skriveno pred očima“, koji sadrži do sada najveći broj sakupljenih podataka o nasilju nad djecom iz 190 zemalja, nasilje je prisutno u životima djece iz svih slojeva društva i u čitavom svijetu).

Kažnjavanje treba prilagoditi uzrastu djeteta i kažnjavanje nikad ne smije da bude fizičko. Preporučuje se korištenje tzv. pozitivnog disciplinovanja. Ono se sastoji u tome da roditelj i dijete dogovore granice u okviru kojih je djetetovo ponašanje prihvatljivo, da se sa djetetom dogovori koje će posljedice da ima ako te granice ne poštuje. Svako dijete ima nešto, neku zabavu, predmet, želju, nešto čime roditelj može da „koristi“, u dogovoru sa djetetom, a što će, umesto fizičke kazne, da podstakne dijete da se pridržava dogovorenih pravila ponašanja.

Naglo, nenajavljeno, bez objašnjenja zbog čega, kažnjavanje ima sasvim suprotan efekat na dijete. Umjesto pozitivnog učenja normi pravilnog ponašanja, dijete dobija neizgovorenu poruku, ali veoma jasnu, da na svijetu vlada zakon onog koji ima poziciju i vlast. Fizička kazna šalje još jednu poruku a to je da njegovi roditelji, uzori, primjenjuju zakon jačeg, da se nesporazumi rješavaju fizičkim obračunom. Dakle, pogrešne metode disciplinova od strane roditelja iskrivljuju pravilni moralni razvoj, svijest budućeg odraslog

biće iskrivljena i nepravilnim moralnim normama, onoga šta je pravilno a šta nije, šta je dobro a šta nije.

Djeca i nasilje

Djeca mogu da su izložena fizičkom, psihološkom i internet nasilju. Svaki oblik nasilja ozbiljno ugrožava pravilan razvoj djeteta. Položaj žrtve, čak i u kratkom vremenskom periodu, može da ostavi posljedice po razvoj ličnosti djeteta, koje će postati nesigurno, uplašeno, odbojno, sa osjećanjem manje vrijednosti, smanjenih kapaciteta za ostvarivanje dobrih socijalnih kontakata. Čim primijeti kod djeteta te promjene, roditelj mora da stupi u zaštitu i odbranu integriteta svog djeteta.

Nasilje u porodici

Porodica je najprije izvor lijepih prijatnih doživljavanja i ugodnih međusobnih razmjena, izvor je sigurnosti i podrške za svoje članove. Nažalost, dešava se da u porodici dođe do ozbiljnih fizičkih obračuna između roditelja. Češće je žrtva majka. Djeca u takvim situacijama nisu pošteđena. Svjedočenje o nasilju jednog roditelja nad drugim ostavlja duboke emotivne rane kod djeteta.

Vršnjačko nasilje

Vršnjačko nasilje je nasilje jednog djeteta od strane drugog, obično nešto starijeg uzrasta. Vršnjačko nasilje takodje može da bude fizičko, psihološko ili putem interneta. Dijete – žrtva, obično krije postupke svojih vršnjaka i stoga je pomoć toj djeci otežana. Simptomi patnje te djece su mnogobrojni. Dijete se povlači u sebe, postaje uplašeno, povučeno, popušta u učenju, ima poremećen san, prekida školovanje. Posljedice mogu da budu veoma ozbiljne po zdravlje i sigurnost djeteta.

Uticaj stresa na dijete

Pored želje i nastojanja većine odraslih da svako dijete ima srećno i mirno djetinjstvo, djeca nijesu pošteđena od stresova i nesreća. Događaji koji dovode do promjene unutrašnje ravnoteže u organizmu i izazivaju

stres nazivaju se stresori. Stresor, stresni događaj ili stresna situacija se najčešće opisuju kao novi, pojačani ili produženi pritisak, koji zahtijeva pojačan napor osobe da se na tu situaciju prilagodi.

Stres je proces u kojem određeni događaj ili situacija (stresor), ako je osoba protumačila da je taj događaj opasan, dovodi do izmjena u psihološkom i fiziološkom funkcionisanju osobe. Nije svaki stresor podjednako stresan za svaku osobu. Jačina stresa zavisi od tumačenja osobe koja je bila izložena tom stresoru koliko je taj stresor za nju opasan. Stres nije bolest, ali ako se ne prepozna i ne savlada na vrijeme, može da dovede do složenih bioloških, psiholoških i socioloških poremećaja, pa i bolesti.

Kada su u pitanju djeca, posebno stresogeno djeluju hladni i neprijateljski odnosi, preterani zahtjevi, zloupotreba djece, konfliktni i konfuzni odnosi u porodici, tjelesne i psihološke bolesti članova porodice, kao i nedostatak roditeljskog vođenja i savjetovanja, odnosno nedosljedno ili suviše strogo vaspitanje. Stresogeno mogu djelovati nedovoljne, pretjerane ili konfuzne socijalne stimulacije, suviše složeni ili nedosljedni običaji koji vladaju u porodici i društvenoj zajednici. Posebno je povećana osjetljivost na djelovanje stresora kod djece koja odrastaju kao usvojena djeca ili žive u instituciji, i koji su pretrpjeli gubitak nekog od članova porodice.

Izrazito nepovoljno djeluje i ono što je neočekivano. Posebno stresogeno djeluju one situacije čiji je razvoj i trajanje nemoguće predvidjeti, zato što osoba vremenom gubi nadu i potroši svoje snage da se suočava sa stresorom (dugotrajni boravak u bolnici, u centrima za smještaj izbeglica, i sl.).

Stresori djeluju nekad pojedinačno, nekad udruženo. Istovremeno djelovanje više stresora brže iscrpljuje odbrambene snage organizma, dovodeći do težih posljedica.

Nije uvijek ni preporučljivo izbjegavanje stresogenih situacija. Uspješno suočavanje sa stresnom situacijom osposobljava jedinku za nove slične situacije koje se tokom života često javljaju. Stiču se određene vještine, kao i samopouzdanje koje je nerijetko od bitnog značaja za

izbor primjerenog reagovanja. Stalno izbjegavanje stresogenih situacija, kao i pretjerana zaštićenost od njih, ne pružaju mogućnost da se steknu ova korisna iskustva. Osim toga, izbjegavanjem jedne stresogene situacije može se upasti u drugu, još težu. Ponovljena djelovanja određenih stresora mogu imati i negativan i pozitivan uticaj na sposobnost osobe da se suoči sa njima. Kako će na osobu uticati više stresogenih događaja zavisi prije svega od prirode i značaja tih doživljaja za određenu osobu, kao i od njihovog intenziteta. Često je od velikog značaja da li su i sa kakvim uspjehom te situacije ranije razrješavane. Ako nijesu uspješno razrješavane, onda dovode do porasta tolerancije na stres, ublažavanja nivoa straha i lakše adaptacije. Sa druge strane, ponavljano djelovanje stresora može da dovede do povećane osjetljivosti na stresore u kasnijem životu.

Reakcija djece na stres

Djeca različito reaguju na stresne događaje. Reakcija zavisi od karakteristika djeteta (temperamenta, prilagodljivosti, samopoštovanja, socijalne prilagođenosti, itd.), snage ličnosti, prethodnih iskustava i uzrasta. Reakciju određuju i karakteristike samog događaja. Najozbiljnije

efekte ima produženi stres kod djece mlađeg uzrasta.

Najvažniju ulogu u suočavanju djeteta sa stresnim situacijama ima reakcija roditelja na stres, odnosno djetetovo viđenje i tumačenje tih reakcija. Najugroženija su djeca u ranom uzrastu - suočena sa stresogenom situacijom, ona očekuju zaštitu i podršku od roditelja.

Najčešće reakcije su plač, uznemirenost, izražena želja za blizinom roditelja, loš san. Mo-

guće su i teže reakcije u vidu privremenog gubitka govora, odbijanja hrane. Neka djeca mogu reagovati mirno, odajući utisak kao da ih ništa nije pogodilo. Međutim, kroz igru, crtež, imitaciju, i ova djeca će iskazati događaj koje uznemirio. Mogu se javiti i regresivni oblici ponašanja - vraćanje na ranije oblike ponašanja i govora ili gubitak novostečenineh vještina. Regresivne reakcije roditelji često ne doživljavaju kao reakciju na stres, već kao djetetovu neposlušnost. Njihovo nestrpljenje i ponekad kažnjavanje, pogoršava djetetovo stanje i pojačava njegov očaj nastao uslijed doživljenog stresnog događaja.

Reakcija i uzrast

Djeca ranog predškolskog uzrasta reaguju onako kako reaguju roditelji. Ona nemaju svoje zaključke o opasnosti i reaguju jednim opštim tonom uznemirenosti.

Djeca kasnog predškolskog uzrastu reaguju sa regresivnim ponašanjem, ona počinju da se ponašaju kao da su na ranijem nižem uzrastu razvoja, počinju opet da mokre u krevet, da govore kao bebe, da traže da spavaju sa odraslima, da ih odrasli nose, maze, hrane, itd.

Djeca u osnovnoj školi imaju više kapacitete razumijevanja značenja događaja. Ova djeca reaguju naglom promjenom u ponašanju, postaju nemirna, javljaju se razni problemi u ponašanju, popuštaju u učenju, prkose, lažu. Sve to mora da se tumači kao poziv u pomoć odraslima oko njih, oni traže zaštitu i razumijevanje.

Adolescenti su vezani za grupu vršnjaka i u njoj se odvija najveći dio reakcija. Kod njih je izražen jak osjećaj odgovornosti i kritičko prosuđivanje sopstvenog učešća u traumatskom dešavanju (da li sam mogao/la da nešto više i bolje da uradim, da spriječim, da pomognem, itd.). Ta prosuđivanja često su osnova za formiranje osjećanja krivice ako nijesu zadovoljni svojim postupcima. Može se javiti i „sindrom krivice preživjelog“ ako je neko njima blizak poginuo, a oni ostali pošteđeni. Skloni su da preuzimaju ulogu odraslog, da naglo odrastu.

Prevenција reagovanja na stresne događaje

Razne vrste stresova i patnji su neophodni sastavni dio iskustva svakog djeteta. Dijete ne može da bude pošteđeno od ovakvih iskustava, tako da treba da bude pripremljeno za njih kad god je to moguće.

Ne uvijek, ali je u mnogim situacijama moguće da se dijete pripremi na dolazak stresogenog događaja (upis u školu/vrtić, odlazak kod ljekara, na operaciju, selidba, itd.). Dijete se priprema na sve moguće neprijatnosti koje ga očekuju, bolove. Pripremanje će smanjiti iznenađenje i strah od nepoznatog. Istovremeno, dijete će pokušati da obradi ono što ga čeka, da postavlja pitanja, da razmišlja o mogućim svojim reakcijama, i na taj način može da ojača svoje snage da lakše prebrodi nastupajući stresor. Emocionalne reakcije će biti slabije i patnja manje snažna.

Poželjno je da roditelji budu u potpunosti pripremljeni i osposobljeni za pravilno reagovanje u slučajevima kada će oni i djeca biti izloženi stresnim događajima. Ponašanje roditelja treba da pokaže da roditelj može ili će moći da kontroliše novonastalu situaciju. To će djetetu da povрати izubljeno osjećanje sigurnosti.

Intervencije

Intervencije poslije doživljenog stresa zavise od uzrasta djeteta, vrste stresne reakcije i podrške koju dijete ima od odraslih. Porodica je najvažnija zaštita za djecu. Ukoliko dijete osjeti sigurnost u porodici, ako vjeruje roditeljima, ako roditelji pružaju dovoljno brige, onda će i u najnepovoljijim uslovima dijete nastaviti da se neometano razvija i reakcie na stresne događaje će postati vremenom sve manje prisutne.

Psihološka trauma

Neki stresori predstavljaju prijetnju, odnosno ugrožavaju tjelesni, psihički ili socijalni integritet, mijenjaju život, ali ne uključuju opasnost po njega. To su takozvani životni događaji. Drugi stresori su opasni po život osobe ili njenih najbližih. To su traumatski događaji. Posljedice traumatskog događaja su mnogo ozbiljnije nego posljedice životnog događaja.

Razlika između traumatskog i stresnog doživljaja je u intenzitetu i prirodi. Zbog svoje prirode (događaj izvan uobičajenog životnog iskustva) i jačine, traumatski događaj izaziva patnju kod sve izložene djece.

Psiholosku traumu izazivaju iznenadni, intenzivni događaji, izvan granica uobičajenog ljudskog iskustva, koje dotična osoba ne može da savlada. Od samog događaja, važnije je subjektivno tumačenje događaja. Najteže efekte imaju ponavljana i višestruka traumatska iskustva.

Traumatska iskustva kod djece mogu izazvati:

- katastrofe (zemljotresi, poplave, požari);
- nesreće (saobraćajne, tjelesne povrede);
- nasilje (van i u samoj porodici), zanemarivanje i zlostavljanje;
- teška oboljenja.

Prevenције posttraumatskih reakcija mora da se uradi prije nastanka traumatičnog događaja kad god je to moguće. Cilj jeste minimiziranje izloženosti traumi. Djecu treba zaštititi od nepotrebnog izlaganja prizorima razaranja, ranjavanja i smrti, kako u realnosti, tako i na televiziji.

Važne poruke za roditelje:

- *U nemirnim i teškim vremenima dijete ne treba da se odvoja od roditelja.*

Roditelj je primarni izvor ljubavi i sigurnosti za dijete i stoga, kad god je to moguće, djeca treba da ostanu sa roditeljima.

Ako iz bilo kog razloga moraju da se odvoje od roditelja, onda je poželjno da u novoj sredini sa njima bude neko koga djeca znaju ili ko im je blizak. Ljudi koji se brinu o djeci treba da im pruže što više ljubavi i sigurnosti, da kod djece podstiču sjećanje na roditelje i da im omoguće što češće kontakte sa njima.

- *Dijete treba informisati o događajima koji remete uobičajene tokove života.*

Sve što je nejasno i nepoznato izaziva strah i neizvjesnost i pojačava nelagodnost. Pravovremene informacije smanjuju strah od nepoznatog i olakšavaju da se napravi bar donekle smisao i red u haotičnim zbivanjima. Informacije treba davati razumljivim jezikom za dijete, uz provjeru da li je dijete i kako razumjelo objašnjenje. Djeca vole da ponavljaju pitanja, pa je potrebno strpljivo ponoviti odgovor, i to bez odstupanja od prethodnih verzija. Djecu treba blagovremeno upoznati sa eventualnim teškoćama i nikada ih ne treba lagati.

- *Veoma je vazno da djeca razumiju šta se desilo.*

Razumijevanje se najjednostavnije može postići kroz razgovor. Osnova uspješne komunikacije je aktivno slušanje i stvaranje atmosfere koja omogućava djetetu da slobodno izrazi svoja osjećanja.

Neophodno je poštovati djetetovu spremnost na razgovor. Ako dijete nije voljno da razgovara u tom momentu ne sme se pritiskati. Djetetu treba ostaviti vremena da se vrati na temu kada je spremno. Time se djetetu prepušta inicijativa i neka vrsta kontrole.

Dijete treba rasteretiti od osjećaja straha i krivice. Treba ga uvjeriti da su njegova osjećanja normalna, da i druga djeca sa sličnim iskustvima imaju slična osjećanja.

Dijete treba da osjeti da su njegovi strah i tuga prihvatljive reakcije, da ih odrasli neće zbog toga osuđivati, kritikovati, izrugivati ih.

Sasvim mala djeca, umjesto govora, traumatski događaj obrađuju kroz igre i simboličke igre, crtanje, igranje uloga.

- *Djetetu treba povratiti narušeno osjećanje sigurnosti i zaštititi ga koliko god je moguće.*

Djetetove sopstvene snage i vještine su nedovoljne da bi se ono samostalno brinulo o sebi. Potrebna mu je svestrana briga odraslih. Osjećanje da je voljeno, sigurno i zaštićeno je neophodno za pravilan razvoj. Kad odrasli ne mogu da pruže djetetu osjećanje sigurnosti i zaštite, uslijed poremećenih uslova života, dijete postaje preplavljeno izrazitim osjećanjem bespomoćnosti.

- *Djetetu treba objasniti svoja loša osjećanja, uvek zajedno sa mogućim dobrim ishodom.*

Dijete svijet vidi kroz roditeljsku perspektivu, kroz oči roditelja. Roditeljski doživljaj realnosti i njihove reakcije će u velikoj mjeri da odrede intenzitet djetetovih reakcija. Roditelji preplavljeni negativnim emocijama, koji se prepuštaju očaju i beznađu, koji su blokirani od straha, pojačavaju djetetovo osjećanje neizvjesnosti i straha.

U mnogim situacijama nemoguće je da se dijete u potpunosti poštedi stresne situacije, ali je zato moguće da se ista situacija sagleda i sa mogućim dobrim rješenjem.

- *Djeci treba odgovoriti na pitanja o smrti, vodeći računa o njihovom uzrastu.*

Pošto su u periodu kad žele da saznaju sve o svijetu u kome žive, djeca imaju potrebu da objasne i smrt. Za njih tema umiranja i smrti nije tema koja treba da se izbjegava kao što odrasli u našoj sredini često pokušavaju. Odbijanje da se o smrti govori stvara kod djeteta nedoumice i pravi od teme smrti „tabu“ temu - nešto o čemu ne treba da se govori, nešto puno nepoznatog i zastrašujućeg.

Informacije treba da se prilagode djetetovom uzrastu. Dijete predškolskog uzrasta ne može u potpunosti da razumije smrt, ne može da shvati konačnost i definitivnost smrti, ali zato želi da sazna mnoge konkretne detalje o procesu umiranja i ritualima vezanim za smrt i sahranjivanje.

- *Djeci treba da se kaže ako je ozbiljnije bolestan ili umro neko od članova uže porodice.*

Smrt roditelja ili djetetu bliske osobe može da izazove različite poremećaje. Način na koji će dijete reagovati zavisi od uzrasta, shvatanja smrti, odnosa sa umrlom osobom, pripremljenosti za tu situaciju i reakcije roditelja. Djeca predškolskog uzrasta ne mogu da shvate nepovratnost smrti, za njih umrli može opet da se vrati u život. Ukoliko se smrt ne objasni, dijete može smrt neke bliske osobe da shvati kao napuštanje, pri čemu dijete ostaje prepušteno snažnom osjećanju napuštenosti.

Ravnodušno ponašanje djeteta može da zavara roditelja da gubitak nije imao većeg uticaja na dijete. Razvojni kapacitet mlađe djece im ne dozvoljava da u sebi dugo nose osjećaj tuge.

Sa uzrastom i zrelošću raste i kapacitet djeteta da podnese tugu, kao i njihova sposobnost da pravilno tumače neprijatne emocije vezane za gubitak. Dijete ima neprestanu potrebu da neko brine o njemu. Djeca koja su izgubila jednog roditelja intenzivno strahuju da će izgubiti i drugog. Zbog toga ona intenzivno prate i posmatra-

ju preživelog roditelja. Djeca često reaguju regresijom na niže oblike ponašanja i raznim fizičkim simptomima. Prilagođavanje djeteta na gubitak zavisi i od reakcije roditelja. Izmijenjeno ponašanje roditelja može da se pogrešno protumači kao bolest, ili kao da ga taj roditelj više ne voli.

Dijete, uvijek kada je to moguće, treba pripremiti na gubitak (u slučaju duge, hronične, neizlečive bolesti). Uskraćivanje tačnih informacija o bolesti i smrti bliskih osoba ruši djetetovo povjerenje u odrasle i još više otežava djetetovo emocionalno stanje. Dozvola da učestvuje u svim događajima koji pogađaju porodicu, pa i onim najtežim, ojačava djetetovo osjećanje pripadnosti i lojalnosti. Pažljivo, ali otvoreno informisati dijete o gubitku. U zavisnosti od uzrasta, djeca će biti spremna na različita objašnjenja. Informaciju treba saopštiti odmah, direktno, od strane osobe koja je djetetu poznata, uz razjašnjenje svih detalja oko smrti, jezikom samog djeteta uz emocionalnu podršku prikladnu za dijete i uz prihvatanje dječje reakcije (odbijanje, bijes, ljutnja, tuga). Dijete treba podstaći na razgovor o toj temi, da postavi pitanja, da se razjasne sve nedoumice, ali kada ono samo želi da o tome razgovara.

- *Djeci treba dozvoliti da žale, da slobodno iskažu svoju tugu.*

Vrlo je važno da se djetetu dozvoli i pomogne da prođe kroz proces tuge i žaljenja poslije gubitka bliske osobe. Ispoljavanje svojih tužnih osjećanja kroz plač, razgovor o umrlom, kroz crtanje, igru, učestvovanje u ritualima vezanim za sahranu i pomen umrlom pomažu djetetu da obradi gubitak, da gubitak prihvati kao realnost, i da se tako vremenom smanji psihička bol.

Poruke koje nalažu da se tuga ne iskazuje, da se sjećanja na gubitak bliske osobe potiskuju, da ne treba da se plaše, da treba biti „hrabar“ i „jak“, samo produžavaju proces žaljenja i prihvatanja gubitka.

Dijete treba pripremiti za produženi proces tugovanja. Djetetu treba pomoći da razumije svoje iskustvo. Ukazati mu na moguće reak-

cije i mogućnost da u posebnim prilikama žalost može biti jača. Djetetu treba ponuditi dodatnu emocionalnu podršku i sačestvovati sa njim u sjećanjima na umrlog.

- *Promjena ponašanja i ispoljavanje znakova stresa je prirodna reakcija u teškim situacijama.*

Djeca koja dožive stresogena i traumatska iskustva mogu da postanu povučena, zaplašena, da izgube volju da se igraju, jedu, da im se poremeti san, da ponovo sisaju prst, grizu nokte, ili da ponovo mokre u krevet.

Neka djeca pokazuju i jače reakcije na stres i traumu, kao što su nagla prisjećanja ranije doživljenog, neprijatnog događaja, poteškoće u mišljenju i koncentraciji, jaka uznemirenost, teške snove i noćne more, dugotrajnu obuzetost jednom temom ili jednom vrstom igre.

Sve su to normalne reakcije na nenormalna događanja kojima je dijete bilo izloženo. Takvi znaci i tako promijenjeno ponašanje ne znači da je dijete psihički oboljelo. Ukoliko se ovakvi simptomi zadrže duže od nekoliko mjeseci dijete treba odvesti kod stručnjaka.

- *Omogućiti djeci da slobodnije iznose sve što osjećaju kroz igru, crtanje, razgovor. Posvetiti im što više vremena i dati im priliku da podijele sa drugima ono što su doživjela.*

Vrlo je važno da se nagomilana negativna sjećanja ne potiskuju, već da se što pre iskažu i podijele sa ostalima. Dijete se ponekad ponaša kao da ne pati mnogo, nastavljajući svoje uobičajene aktivnosti i igre, što može da stvori kod odraslih pogrešan utisak da dijete ne doživljava tugu. Takođe, treba imati na umu da dijete uvek ima sopstveno viđenje jedne situacije ili događaja koje može da bude drugačije od doživljaja odraslog.

Djetetu treba pružiti priliku i dati mu dovoljno vremena da iskaže svoj sopstveni doživljaj i svoja osjećanja neverbalno, kroz igru, crtež, pokret, simboličkim ponašanjem.

- *Djeca treba podsticati na uobičajene dječje aktivnosti, igru i druženje sa vršnjacima.*

Poslije naglih, neprijatnih i uznemirujućih događanja neophodno je da se djetetu što prije obezbijedi kontinuitet uobičajenih aktivnosti, igra i druženje sa vršnjacima. Podsticanje tipičnih, svakodnevnih, uobičajenih aktivnosti vraća djetetu osjećanje normalnosti i sređenosti. Pruža mu mogućnost da živi život tipičan za svoj uzrast, daje mu mogućnost da podijeli sa vršnjacima svoje iskustvo. Kroz igru dijete saznaje svijet oko sebe, ovladava neophodnim vještinama i ima mogućnost da iskaže svoja osjećanja. Uobičajene svakodnevne aktivnosti čine osnovu na koju se dijete oslanja u svome razvoju.

2.3 Razvoj u pubertetu i adolescenciji

Pubertet (kod djevojčica od 11-13 godina: kod dječaka od 12-14 godina) predstavlja burne fiziološke i hormonalne promjene. Ovo je drugi period intenzivnog rasta i razvoja.

Tijelo djeteta se mijenja u obliku i proporcijama, emocije se naglo smenjuju, dijete je zbunjeno svim tim promjenama, postaje preosjetljivo, razdražljivo, nestrpljivo. Ove nagle promjene raspoloželja iscrpljuju dijete. Roditelji često reaguju nestrpljivo. Umjesto toga djetetu treba da se pruži razumijevanje i više tolerancije, sa željom da se izbjegnu nepotrebne prepirke, koje mogu samo da otežaju situaciju u porodici.

U adolescenciji dijete se priprema za ulazak u svijet odraslih. Dijete ima potrebu da isproba sve ono što kao dijete nije moglo i smjelo, a što rade odrasli, kao što su alkohol, cigerata, seksualna aktivnost, pa i droga. Prva cigareta, prvo opijanje, prebrza vožnja, nijesu opasnost sama po sebi, ali mogu da vode vremenom u stvaranje navike opasnih po zdravlje i život.

Jedini pravi postupak od strane roditelja nije zabrana i kažnjavanje, već razgovor, sa ukazivanjem na opasnosti od stvaranja trajnih loših

i štetnih navika. Dakle, dozvoliti isprobavanje, u situacijama koje su sigurne i kratkotrajne, po mogućnosti uz prisustvo roditelja.

Nastojati da se izbjegnu situacije da dijete mora da taji i da se sakriva, da mora da laže. Neophodno je da roditelj radi na prevenciji formiranja štetnih navika i stanja ovisnosti, a istovremeno će se očuvati dobar odnos između roditelja i djeteta.

Dobra i otvorena komunikacija između roditelja i djeteta biće neophodna osnova za sve ostale problem - oblasti koje se otvaraju u adolescenciji, kao što su izbor škola, profesionalna usmjerenja, izbor partnera, izbor stila života, itd.

Osnovni zadatak ovog razvojnog perioda jeste traženje odgovora na pitanje „Ko sam, šta sam, i kakva/av želim da postanem?“. Nalaženje odgovora na ova pitanja nije lak proces, dijete je veoma uznemireno u procesu traganja za ovim odgovorima. Konačni rezultat biće formirani identitet, ličnost djeteta, odnosno dijete će upoznati sebe, svoje sposobnosti, svoje mogućnosti i svoje ciljeve za dalji razvoj.

Raspored dnevnog življenja

Pravilan raspored dnevnog življenja ima trajne pozitivne efekte u kasnijem ponašanju. Pravilan ritam života ima važnu ulogu u optimalnom fizičkom i psihičkom razvoju i usvajanju odgovarajućih navika. Usvajanje pravilnog rasporeda zahtijeva dosljednost u formiranju navika i zadovoljenja potreba. Ova dosljednost iziskuje i izvjesnu fleksibilnost - značajno načelo za postavljanje rasporeda življenja je poštovanje individualnog ritma življenja.

3. Razvoj partnerstva između porodice i obrazovne institucije

Snažno partnerstvo između porodice i obrazovne institucije i ostalih članova zajednice je izuzetno važno za dječiji razvoj i učenje. Uvažavajući ulogu porodice kao prve djetetove vaspitno - obrazovne i socijalne sredine za učenje, vaspitač-ca/učitelj-ca/nastavnik/ca povezuje predškolsku ustanovu/školu i porodicu, i unapređuje kontinuiranu dvosmjernu komunikaciju. Različite strukture, porijeklo, životni stilovi i karakteristike porodice i zajednica u kojima djeca žive moraju se uzeti u obzir kako bi se podržao dječiji razvoj i učenje.

Osjetljivost i spremnost da se porodicama izade u susret ogleda se u različitim načinima na koje vaspitači-ce/učitelji-ce/nastavnik-ce uključuju porodicu u proces učenja i razvoja njihove djece, i u život vaspitne grupe/odeljenja, odnosno vrtića/škole.

Unapređenjem djelotvorne interakcije između porodice, predškolske ustanove/škole i zajednice, vaspitač-ca/učitelj-ca/nastavnik/ca podstiče razumijevanje zajedničke odgovornosti za vaspitanje, obrazovanje i budućnost djece.

Roditelji i drugi članovi uže porodice najvažnije su osobe u životu djeteta. Oni učestvuju u njegovom učenju i razvoju od trenutka njegovog dolaska na svijet. Oni definišu kulturu i sistem vrijednosti na kome se bazira socijalizacija djeteta. Partnerstvo sa porodicom doprinosi boljoj usklađenosti između porodične sredine u kojoj se dijete razvija i uči i okruženja u predškolskoj ustanovi/školi.

Koji su rezultati uključivanja roditelja (ili članova porodice) u vaspitno - obrazovni proces?

- Uključivanje roditelja dovodi do poboljšanja obrazovnih postignuća djece;
- Uključivanje roditelja doprinosi poželjnim oblicima ponašanja djece u vaspitnoj grupi/odjeljenju;
- Roditelji koji učestvuju u donošenju odluka o svojoj djeci doživljavaju te odluke kao svoje i predaniji su u pružanju podrške predškolskoj ustanovi/osnovnoj/srednjoj školi;
- Uključivanje roditelja utiče na smanjenje broja izostanaka djece iz predškolske ustanove/škole;
- Uključivanje roditelja doprinosi boljem razumijevanju uloga, odnosa i odgovornosti u trouglu roditelji-dijete-predškolska ustanova/osnovna/srednja škola;
- Uključivanje roditelja doprinosi emocionalnom zadovoljstvu djece;
- Vrsta i kvalitet uključivanja roditelja utiče na djecu, roditelje i vaspitače-ce/učitelje-ce/nastavnike-ce.

Što se roditelji ranije uključe u vaspitanje i obrazovanje svoje djece, to su rezultati njihove uključenosti veći, a zna se da kada se roditelji posebno obučavaju da kod kuće rade sa svojom djecom, imaju još značajniji i pozitivan rezultat na postignuća njihove djece, pri čemu je taj uspjeh direktno povezan sa trajanjem obuke za roditelje. To se odnosi na svu djecu bez obzira na porijeklo i socioekonomski status porodice. U nekim slučajevima, djeca koja su u predškolskoj ustanovi/školi pokazivala najviše poteškoća, od ovakve vrste roditeljskog angažmana su najviše i imala koristi.

Programi predškolskih ustanova/škola koji su u proces dječijeg vaspitanja i obrazovanja uspješno uključili porodice i članove lo-

kalne zajednice odlikuju se izražavanjem dobrodošlice roditeljima i usmjerenošću na potrebe roditelja i zajednice. Jedan od najboljih načina da roditelje vidimo kao subjekte jeste da ih uključimo u zajedničko donošenje odluka vezanih uz učenje, razvoj i socijalni život u vaspitnoj grupi/odjeljenju.

Razumijevanje važnosti roditelja o sopstvenom roditeljstvu i njihov osjećaj sigurnosti u lične sposobnosti da pomognu svojoj djeci, utiče na njihovu odluku da li će se i na koji način se uključiti u rad predškolske ustanove/škole. Sa druge strane, roditelji moraju imati osjećanje da ih predškolska ustanova/škola istinski poziva da se uključe, što je i najvažniji faktor za njihovo uključivanje.

Svi roditelji imaju snove za svoju djecu, ali ti snovi, kao i samopouzdanje roditelja da će uspješno pomoći svojoj djeci da ih ostvare, bitno se razlikuju. Vaspitači-ce/učitelji-ce/nastavnici-ce i predškolske ustanove/škole moraju uvažavati te razlike među porodicama. Djelotvorno uključivanje roditelja odlikuje se uvažavanjem i brigom o kulturnim i klasnim razlikama. To takođe znači prihvatanje filozofije partnerstva prema kojoj se moć i odgovornost dijele. Uzajamnost odnosa znači, prije svega pitati roditelje kako vaspitači-ce/učitelji-ce/nastavnici-ce, predškolske ustanove/škole i obrazovni programi mogu pomoći njihovoj djeci i tražiti od njih da sa ustanovom podijele svoja znanja, vještine, kulturu i običaje.

Uvažavati porodične razlike znači ponuditi porodicama različite načine uključivanja, a one mogu biti:

- *Roditeljstvo* – pomoć roditeljima u usvajanju roditeljskih vještina i boljem razumijevanju dječijeg razvoja, kako bi postali vještiji u kreiranju sopstvenog porodičnog okruženja koje podstiče učenje i uspjeh u predškolskoj ustanovi/osnovnoj školi;
- *Komunikacija* – uspješno komuniciranje (predškolska ustanova/škola sa porodicom i obrnuto) o dječijem napretku i vaspitno-obrazovnom programu;

- *Volonterizam* – omogućavanje obuke za uključivanje roditelja i drugih članova porodice u volonterski rad u predškolskoj ustanovi/školi i obezbjeđivanje fleksibilnog rasporeda.
- *Učenje kod kuće* – davanje informacija i ideja za aktivnosti koje roditelji mogu koristiti tokom učenja kod kuće;
- *Donošenje odluka* – uključivanje roditelja i/ili članova porodice u donošenje odluka koje se tiču predškolske ustanove/škole;
- *Saradnja sa zajednicom* – integrisanje usluga i resursa zajednice sa resursima i uslugama koje pruža predškolska ustanova/škola u cilju osnaživanja porodice, obogaćivanja vaspitno-obrazovnog programa i unapređivanja dječijeg razvoja i učenja.

Roditelji imaju bolji odnos prema predškolskoj ustanovi/školi i bolji doživljaj sebe kao roditelja kada su uključeni u učenje svoje djece. Na početku uključivanja u rad predškolske ustanove/škole odnosno vaspitne grupe/odjeljenja roditelji često ne vjeruju da će to imati bilo kakvog uticaja, pa su na kraju vrlo zadovoljni kada otkriju da mogu značajno da doprinesu učenju i razvoju svoje djece. Važno je da predškolske ustanove/škole i porodice budu svjesni da učešće članova porodica djecu podstiče na učenje i na razvoj poželjnog ponašanja i stavova bez obzira na njihov imovinski i radni status i na nivo obrazovanje. Istraživanja otkrivaju da učešće roditelja u vaspitanju i obrazovanju dvostruko više utiče na uspjeh njihove djece u predškolskoj ustanovi/školi od socioekonomskog statusa porodice.

Vaspitači-ce/učitelji-ce/nastavnici/e moraju uvažiti činjenicu da djeca sa kojom rade dolaze iz različitih porodica. Neka djeca žive u porodici sa dva roditelja, druga imaju samohranog roditelja (razvedeni, udovac/udovica ili se nikada nisu ženili/udavali). Roditelji neke djece su jako mladi (čak adolescenti), a drugi stariji. O nekoj djeci brinu bake i djedovi ili drugi bliski rođaci, pa čak i braća i sestre, ili su usvojena, ili smještena u hraniteljsku

porodicu. Neka pripadaju mnogočlanim porodicama u kojima više generacija živi pod istim krovom, uključujući i tetke, ujake i rođake. Neka su jedinci u porodici. Neki roditelji su visokoobrazovani, dok drugi jedva imaju završenu osnovnu školu ili je čak i nemaju. Neki roditelji i/ili članovi porodica imaju posebne potrebe.

Bez obzira na to iz kakve porodice dijete dolazi, sve se porodice moraju osjećati dobrodošlima da, na svoj način, doprinesu radu i životu vaspitne grupe/odeljenja. Vaspitači-ce/učiteljice/nastavnici-ce treba da traže načine za uključivanje ne samo roditelja i članova porodica, nego i pripadnika zajednice koji učestvuju u životu djeteta. Pri tome treba da vode računa da je učešće dvosmjernan proces. Prije nego što požele da se uključe, članovi porodice moraju osjećati prihvaćenim od strane svih zaposlenih u predškolskoj ustanovi/školi. Vaspitači-ce/učiteljice/nastavnici-ce toplinu i prihvatanje mogu pokazati na više različitih načina: na primjer, jednostavnim natpisom dobrodošlice i korisnim informacijama u prostoru vaspitne grupe/odeljenja kojima će pokazati da članove porodice i zajednice smatraju važnim za vaspitanje i obrazovanje djece.

Nedovoljno planiranje i nedovoljno međusobno razumijevanje mogu biti dvije najveće prepreke u djelotvornom uključivanju roditelja/članova porodice. Zaposleni u predškolskoj ustanovi/školi koji žele da pokrenu djelotvorne programe uključivanja roditelja/podrođica treba da budu dobro organizovani i otvoreni za različite mogućnosti, a članovi porodice moraju imati priliku da biraju između različitih aktivnosti na osnovu svojih sklonosti i raspoloživog vremena. Čak i kada roditelji ne mogu da učestvuju u aktivnostima u vaspitnoj grupi/odeljenju, vaspitači-ce/učiteljice/nastavnici-ce im mogu pomoći da se uključe u obrazovanje svoje djece kod kuće.

Svi koji rade sa djecom svakodnevno su suočeni sa odlukama koje imaju moralne i etičke posljedice. Članovi porodica su zaposleni i mnogo toga se odvija u njihovim životima: smrt, bolest, razvod, izazovi na radnom mestu, finansijske brige i dr. Ove porodične brige

i probleme članovi porodice mogu podijeliti sa vaspitačem-com/ učiteljem-com/nastavnikom-com jedino ako u njega/nju imaju povjerenja. Vaspitač-ca/učitelj-ca/nastavnik-ca pri tome treba da čuva dobijene informacije kao povjerljive, osim u slučaju kada se radi o zlostavljanju i zanemarivanju djeteta.

Djeca se razvijaju u porodičnom okruženju, ali i u društvenoj zajednici koju karakterišu različite strukture porodice, različiti jezici, resursi, religije i običaji. Partnerstvo sa porodicama djece koja po- hađaju predškolsku ustanovu/školu, kao i sa lokalnom zajednicom, od izuzetne je važnosti za stvaranje i održavanje različitih okruženja u kojima djeca mogu razviti sve svoje potencijale. Zajednice u koj- ima se na odgovarajući način podržava roditeljstvo, briga o dje- ci i rano vaspitanje i obrazovanje, imaju tendenciju rasta i razvoja kako u socijalnom, tako i u ekonomskom smislu, što onda doprinosi kvalitetu života svih njihovih stanovnika.

Uključivanje članova zajednice u rad predškolske ustanove/škole podiže svijest javnosti o ulozi vaspitanja i obrazovanja u životu za- jednice. Sa podizanjem svijesti raste i interesovanje za učešće u radu predškolskih/školskih odbora i vijeća roditelja, jača osjećaj vlasništva i ponosa lokalnom predškolskom ustanovom/školom, veća je pravednost i jednakost, bolji je kvalitet rada i predškolskog/ školskog vaspitno-obrazovnog programa.

Kroz partnerstvo sa različitim službama u zajednici, predškolska ustanova/škola se trudi da umani djelovanje uslova koji ometa- ju sposobnost učenja djeteta i poboljša uslove života djece i po- rodice (na osnovu poznavanja rada službi, vaspitači-ce/učitelji-ce/ nastavnici-ce mogu lakše preporučiti djeci i roditeljima postojeće servise podrške). Tako na primjer, mogu da preporuče programe za opismenjavanja odraslih, kako rade socijalne službe i sl.

Kada se u predškolskim ustanovama/školama na porodice gleda kao na partnere i kada predškolska ustanova/škola i porodica di- jele odgovornost za djetetovo učenje, povećava se raznolikost ob- lika učestvovanja porodice, kao i nivo podrške koju porodica pruža ustanovi. Kada to partnerstvo uključuje i širu zajednicu, korist je još

veća. Što je još važnije, kada se odgovornost za dječije učenje i razvoj dijeli između predškolske ustanove/škole, porodice i zajednice, djeca imaju više prilike za predano i smisljeno učenje jer imaju priliku da uvide povezanost između onoga što uče i rade u predškolskoj ustanovi/školi i vještina koje su potrebne u stvarnom svijetu.

Djeci je potrebna podrška roditelja, sigurno susjedstvo i brižni vaspitači kao uzori koji će im pomoći da razviju osjećanje građanske i društvene odgovornosti. Potrebno im je osjećanje pripadanja. Zato ih moramo prigrliti i potruditi se da razviju osnovne vještine: da imaju povjerenje u druge ljude, da na miran način rješavaju sukobe, da kreativno misle i da brinu o drugim ljudima.

PREVIEW